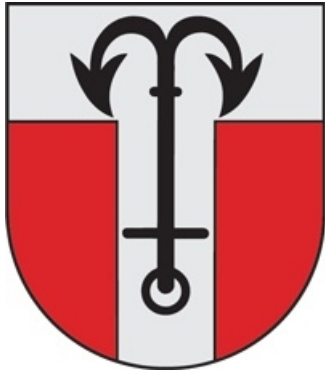

Salacgrīva

Publicēts: 13.11.2022.

Salacgrīvas pilsēta

Teritorija: 13,2 km²

Iedzīvotāju skaits: 2644

Attālums līdz Rīgai: 101 km

Apdzīvotās vietas attīstība ir saistīta ar tās atrašanos pie kuģojamas upes.

1226.gadā Salacas labajā krastā uzcelta bīskapa Alberta bruņinieku pils. Ap pilskalnu vēl tagad redzams, kur bijis kanāls, pa kuru braukuši kuģi.

Atrazdamās stratēģiski svarīgā vietā pie Salacas ietekas jūrā, karos viduslaiku Livonijā pils gandrīz vienmēr izraudzīta par uzbrukuma mērķi, tādēļ stipri cietusi, līdz 17.gs. pilnīgi sabrukusi.

Līdz 19.gs. vidum Salacas novads bija nomaļš Vidzemes nostūris, kura iedzīvotāji dzīvojuši diezgan lielā trūkumā. Cerot uz dzīves apstākļu uzlabošanu ievērojama daļa novada zemnieku, sākot no 1846.g. nemieriem pārgāja ķeizara ticībā, un jau pēc 10 gadiem pareizticīgo ir aptuveni 1200 dvēseļu. Tomēr vairākums vietējo iedzīvotāju palika uzticīgi luterāņu draudzei. Vēl vairāk, tie izlēma gandrīz 100 gadu vecā koka dievnama vietā celt jaunu mūra baznīcu, ko arī gada laikā pabeidza. Tā kā Salacas novads no pārējās Vidzemes bija nošķirts ar lieliem mežu masīviem, liekas likumsakarīgi, ka tieši šeit, tā vismaz uzskata, dzīvojis pēdējais no Vidzemes lībiešiem Gusts Bisenieks (miris 1868.g.)

Salacgrīvas miesta veidošanās saistāma ar piekrastes kuģniecības attīstību Rīgas līcī. Salacas grīvā no laukakmeņiem izbūvēja molu un padziļināja upes gultni, tas ļāva ostā līdzšinējo liellaivu vietā iebraukt arī kuģiem. Salacgrīva kļuva par nozīmīgu Ziemeļvidzemes ražojumu – labības, linu, bet īpaši kokmateriālu – pārkraušanas vietu tālākai transportēšanai galvenokārt uz Rīgu un Pērnavu. Gada laikā ostā ienāca 150 – 200 kuģu. Pirmās tirgotavas atvēršana Salacgrīvā 1870.gadā sekmēja iedzīvotāju pieplūdumu un gadsimta beigās te jau bija vairāk nekā 70 dzīvojamo un 40 noliktavu ēku.

Attīstoties dzelzceļu būvniecībai Vidzemē, mazinājās preču plūsma caur Salacgrīvu. Lielākā daļa potenciālo kravu tika transportētas caur jaunizbūvēto (1909.g) Ainažu ostu, ko ar iekšzemi savienoja dzelzceļš. Šādos apstākļos par Salacgrīvas prioritāti kļuva tikai koku pludināšana pa Salacu un to transportēšana tālāk.

Latvijas brīvvalsts laikā aktīvāka kļuva Salacgrīvas kultūras dzīve. 1921.gadā pēc H.Eidemaņa iniciatīvas tika nodibināta Salacgrīvas vidusskolā. Pateicoties luterāņu draudzes un ugunsdzēsēju dāmu komiteju aktīvai darbībai, bieži notika dažādi kultūras pasākumi.

1935.gadā Salacgrīvā bija 168 dzīvojamās ēkas, bet iedzīvotāju galvenā nodarbošanās bija zemkopība, koku pludināšana, tirdzniecība un zvejniecība. Padomju varas periodā Salacgrīvas saimnieciskajā dzīvē notika lielas pārmaiņas. Tās sākās ar sākotnēji Ainažos paredzētās zivju fabrikas izvietojumu Salacgrīvā, kā arī zvejnieku arteļa „Brīvais vilnis” dibināšanu. Reizē ar zivrūpniecības attīstību no jauna tika izbūvēta osta, uzcelti jauni dzīvojamie nami, auga pilsētas iedzīvotāju skaits. 1960.gadā Salacgrīvu ar Rīgu savienoja jaunā, iztaisnotā Tallinas šoseja. 1977.gadā Salacgrīvai tika pievienots bijušā zvejnieku kolhoza „Enkurs” centrs – Kuiviži. Pieaugot zvejnieku kolhozu turībai, arī pilsēta kļuva labiekārtotāka. Tās ziemeļu daļā tika izveidots Zvejnieku parks ar vienu no labākajiem stadioniem Latvijas provincē un brīvdabas estrādi, kur ik gadus jūlija sākumā notiek visā Latvijā plaši pazīstamie Zvejnieku svētki, no 2001.gada – Jūras svētki.

Mūsdienā Salacgrīva, neraugoties uz daudzajām problēmām, ir plaukstoša Latvijas mazpilsēta. Liela nozīme pilsētas saimniecībā ir koku eksportam, kokapstrādei, pārtikas ražošanai un tirdzniecībai.

LAUKU TERITORIJA

Izsenis Salacas pagasts (tagadējā Salacgrīvas lauku teritorija) bijis lībiešu apdzīvota teritorija, kaut gan atradums pie Birzišiem jeb Birzēm - akmens laikmeta cirvis - vedina domāt par senākām iedzīvotāju apmetnēm šai pusē.

Pēc rakstītām ziņām un arheoloģiskā materiāla Vidzemē jau 10. -13. gs. nodalāmi 4 lībiešu apdzīvoti novadi: Daugava, Turaida, Metsepole un Idumeja. Salacas pagasta teritorija attiecīgi pieder arī Indriķa hronikā minētajam Metsepoles novadam, kur jau 1205. gadā priesteris Alobrands dibināja baznīcu un uzsāka kristietības sludināšanas misiju.

Kā uz senu lībiešu kulta vietu šajā apvidū 14. gs. norāda Svētupes labajā krastā pie Kuiķuļiem arheologa Jura Urtāna vadībā 1973. gadā veiktie arheoloģiskie darbi. Šeit atrodas divas lībiešu upuraltas, kas kā ģeoloģisks objekts veidojies vidusdevona (aptuveni pirms 400 milj. gadu) smilšakmenī. Lielākā ala ir 46 m gara un galvenokārt zema un šaura. Mazākā ala ir 19,5 m gara un pat līdz 2 m augsta. Alas sienās atklātas mūsu senču maģiskās zīmes - lietuvēna krusts, Jumja u.c. zīmes. Alas pētītas no 18. gs. beigām un kā ziedošanas vietas minētas 17. un 18. gs. baznīcu vizitācijas protokolos. Priekštelpā 1973. gadā atrada 628 monētas un 35 senlietas, kā arī organiskas cilmes ziedojumus. Vecākais uzraksts datēts ar 1664. gadu.

Tuvākā pastāvīgā lībiešu apmetne jeb ciems bijusi pie Salacas upes grīvas. Pirmās Latvijas brīvvalsts laikā vēsturnieki uzskatīja, ka šeit, t.i. Salacgrīvā, pirms arhibīskapa Alberta 1226. gadā celtās mūra pils bijusi ne tikai pastāvīga apmetne, bet arī senču pils. Tagad arheologi jaunākajos pētījumos mēģina pierādīt, ka nocietināta senču pils iespējama vienīgi vietā, kur tā pienācīgi pasargāta no iespējamie vikingu uzbrukumiem no jūras puses. Tāpēc tā bija jāceļ vismaz vairākus km no jūras un Salacgrīvā tādu nav ko meklēt. Šie dažādie pētījumi rosina meklēt jaunus pierādījumus.

No tā, ka Salacgrīva jau 13. gs. kļuva par bīskapa izmantotu tirdzniecības centru un ostu (uz šejieni bija iespējams nogādāt preces gan pa ūdens, gan pa sauszemes ceļiem), ieguva visa apkārtnē. Radās nepieciešamība sazarot satiksmes ceļu tiklu Limbažu - Salacgrīvas virzienā. Pateicoties tirdzniecības attīstībai, satiksmes tikla biezuma ziņā Salacas novads jau 14. gs. izvirzījās vienā no pirmajām vietām Latvijas teritorijā.

Poļu -zviedru kara (1655.-1660.) laikā pieauga ceļu nozīme Rīgas- Pērnavas virzienā. 17. gs. vecākais ceļš gāja no Rīgas gar jūr malu uz Vecākiem, Carnikavu un tālāk gar pašu jūr malu cauri Svētiemam uz Salacgrīvu un tālāk līdz Pērnavai.

Otrs ceļš gājis no Salacgrīvas uz Svētiemu, pāri Svētupei uz Ķirbižiem, Tūju, Liepupes baznīcu, bet no turienes uz Skulti un Saulkrastiem, tālāk pievienojoties jūrmalas ceļam. Jūrai aizsalstot, visas preces no Pērnavas uz Rīgu un otrādi pārvadāja pa zemes ceļiem. Osta un satiksmes ceļu tīkls ļāva Salacgrīvas un tuvākās apkārtnes iedzīvotājiem iegūt papildlīdzekļus tirgojoties.

16. gs. Salacas pagasta teritorija ir daļa no Vecsalacas(Salis) pilsnovada, kas robežojās ar Alojās, Limbažu un Liepupes pilsnovadiem. Zviedru laikā 17. gs. Vecsalacas pilsnovadu piešķīra valsts padomniekam Pēram Banēram.

18. gs. Vecsalacas muiža, ko savā īpašumā bija ieguvusi veca muižnieku dzimta -Ferzeni - izvirzījās par nozīmīgu centru novada saimnieciskajā un kultūras domē. Pēc dižciltības pakāpes jaunie īpašnieki bija baroni, brīvkungi un grāfi, kam ģerbonī attēlota lidojoša zivs ar putna spārniem, bet mutē tai - riņķis. Ja Kurzemē 18. gs. otrajā pusē lielākā mākslas darbu kolekcija piederēja Kurzemes hercogam, tad Vecsalacas (jeb Lielsalacas) muižā bijusi viena no lielākajām kolekcijām Vidzemē. Barons Hanss Ferzens bija savdabīga un pretrunīga personība. Viņš neprata organizēt un vadīt savas muižas saimniecisko dzīvi, un tā zemnieki, kā apgalvoja Garlībs Merķelis, kas dažreiz viesojās barona pilī, isā laikā kļuva par visnabadzīgākajiem ļaudīm visā novadā. Muiža atradās Salacas labajā krastā, vairākus km no upes ietekas jūrā. Ceļš no muižas centra veda pāri tiltam, rotātam ar dekoratīvām

skulptūrām. Muižā bija ierīkotas mākslīgās pilsdrupas, kas tajā laikā piederēja pie modernas ainavu arhitektūras. Sevi vērtēdams kā mākslas cienītāju un pazinēju, viņš atbilstoši savai gaumei spieda dzimtļaudis dzīvot samākslotu dzīves veidu. Tiem vajadzēja staigāt šveiciešu tautas tērpos, angļu jūrnieku formā vai kā citādi - atbilstoši barona iecerētām teatralizētām dzīves situācijām, kuras tika spēlētas muižas biežajiem viesiem.

Salacgrīvas pilsdrupās iekārtotais barona Ferzena jūras muzejs varēja būt viņa nopietnākais ieguldījums novada kultūras mantojumā. Diemžēl par to saglabājušies tikai nostāsti. Piemēram, pa muzeja logiem esot pavēries skats uz jūru un upes grīvu. Upes likumā pie pilskalna atradies Ferzena flotiles bāze - 6 lielās jūras laivas. Muzejā glabājušies dažādu laikmetu un valstu tālskati, jūras kartes un jūrniecības piederumi, kā arī gravīru kolekcija. Taču muzejs beidza pastāvēt līdz ar Ferzena aiziešanu viņšaulē. Barons un viņa piederīgie guldīti dzimtas kapličā Salacgrīvā. Salacas skola bija pati pirmā visā Limbažu novadā. 1686. g. Salacas mācītājs J. Hofmanis ziņojis ģenerālsuperintendentam Fišeram, ka draudzei ir cilvēks, kas māca zemnieku bērnus lasīt, rakstīt un vingrināties katķismā.

Draudzes skola izveidota 17. gs., bet 1736. gadā skolā mācījušies 7 skolēni. Skolas zeme atradies Jaunsalacas novadā, t.i., Svētciema pusē.

18.gs. lasītpratēju skaits pieauga ātri. 1788. gadā Salacas draudzē tādi bija 144 zēni un 102 meitenes, 125 vīrieši un 68 sievietes. Lasītnepratēji bija 168 zēni un 220 meitenes, 207 vīrieši un 268 sievietes. 1798. gadā lasīt prata 316 bērni un 466 pieaugušie, bet lasīt neprata 145 bērni un 263 pieaugušie.

19.gs., kad draudzes skolas kļuva par augstākās pakāpes skolu ar 2-3 gadīgu mācību kursu, tajās uzņēma tikai pagastskolu beigušus 14-16 gadus vecus jaunekļus. Mācību maksa bija liela - 6 līdz 7 rubļi gadā. Tāpēc skola pieejama tikai turīgākajiem saimnieku un muižas kalpotāju bērniem.

80. -tajos gados Salacas draudzes skolā mācījās 50-60 skolēnu. Skolotāju alga bija 504 rubļi mēnesī.

19. gs. vidū cara valdība deva solījumu "ķeizara ticībā" esošajiem dot zemi par brīvu, un trūcīgajos jūrmalas apvidos notika zemnieku masveida pāriešana pareizticībā. Sakarā ar to 1850. gadā Salacgrīvā atvērās pareizticīgo draudzes skola, bet Vecsalacas un Svētciemā - palīgscolas, kurās strādāja viens pagasta ievēlēts skolotājs. Pēc ziņām, ko 1909. gadā atrada Lielsalacas baznīcas torņa lodē zem gaiļa, 1857. gadā no luterāņu draudzes "atkritušas un pareizticībā pārgājušas apmēram 1200 dvēseles" jeb viena trešā daļa baznīcēnu.

Kad 1853. gadā Vecsalacas muiža tika pārdota Maksimiliānam Bēhagelam von Adlerkronam, tā skaitījās viena no saimnieciski vismazāk izmantotajām muižām visā apkārtnē. Jaunais īpašnieks bija ļoti rosīgs saimnieks. Viņa laikā muiža piedzīvoja uzplaukumu un solījās kļūt par perspektīvu saimniecisku rajonu. Muižai 1856. gadā piederēja 51062 pūrvietas mežu. No ieņemtajiem 15959 rubļiem mežsaimniecība devusi 2695 rubļu, lauksaimniecība - 8561 rubļu, lopkopība - 1322 rubļu, alus un degvīns - 5355 rubļu, bet zvejas noma - 330 rubļu. Muiža sūtīja kurināmo malku uz Rīgu pārdošanai. Uz mežu kā uz ienākumu avotu barons lika lielas cerības. Ievērojamas summas šajos gados tika izlietas meliorācijai. 1907. gadā ostā iebrauca 160 kuģi, kas izveda labību, slīperus, balķus, brusas un malku, bet ievada sāli zivju sāļšanai un akmeņogles. Ļoti laba strādnieka darba alga bija 30 kap. sudrabā, ziemas periodā - 25 kap. sudrabā. Vecsalacas- muižas barons bija arī Salacgrīvas jūrmalas piekrastes īpašnieks. Kopš 1895. gada viņš zvejniekiem iznomāja lašu zvejas vietas par 25 rubļu gadā. Vieta bija 250 sažeņu (šodien lašu robs ir 300 m) gara.

Vecsalacas muižā no 1874. - 1889. gadam bērnu dienas kopā ar vecākiem pavadīja nākamais tēlnieks, Baumaņu Kārļa kapu pieminekļa autors Gustavs Šķilters.

"Jesperu" mājās 1867. gadā dzimis ģenerālis Jānis Kalniņš, kurš Slokas, Babītes un tīreļa purvos, kā arī Nāves salā vadījis 3. Kurzemes bataljonu un apbalvots ar Lāčplēša kara ordeni.

Dzelzsbetona tiltu pār Salacu pie Vecsalacām uzbūvēja 1908. gadā un atklāja 1909. gada 13. jūnijā. Toreiz dzelzsbetons bija jauns būvniecības materiāls. Pateicoties Vācijas dzelzsbetona konstrukciju būvfirmas "Wayss and Freytag A.G." darbībai Latvijā, šis 20. gadsimta perspektīvais materiāls pie mums ieviesās ātrāk nekā citās toreizējās Krievijas provincēs. Vecsalacas tilts ir viens no diviem tiltiem Latvijas zemesceļos, kas fragmentāri saglabāties no dzelzsbetona ēras sākumposma.

Pirmās Latvijas Republikas pastāvēšanas laikā tagadējā Salacas pagasta teritorijā atradās divi - Salacas un Svētciema pagasti. Salacas pagasts robežojās ar Rīgas jūras līci 8 km garumā, Ainažu un Salacgrīvas pilsētām, Ainažu, Rozēnu, Alojas, Pāles un Svētciema pagastiem. Pagastā darbojās 2 pamatskolas - Ausekļu 1. pakāpes un Korģenes sešgadīgā skola, kurās strādāja 7 skolotāji un mācījās 231 skolēns. Pašvaldība uzturēja nespējnieku patversmi. Pagastā darbojās aizsargu nodaļa, Vecsalacas bibliotēkas biedrība (dib. 1900. g.), Korģenes savstarpējā apdrošināšanas b-ba (dib. 1923. g.), Korģenes piensaimnieku sab-ba (dib. 1922. g.). Pēdējā eksportam 1936. gadā saražoja 620 mucīņas sviesta. Pašizmaksa 1 kg sviesta bija 28 santīmi. Vēl bija Korģenes lauksaimniecības mašīnu koplietošanas sab-ba un Kuivižu zvejnieku sab-ba "Virsaitis". Pagasta ļaudis kā lielu trūkumu izjuta to, ka nav sava tautas nama.

Uz 1937. gadu Salacas pagastā bija 2520 iedzīvotāju, 129 vecsaimniecības un 145 jaunsaimniecības, 66 sīksaimniecības. Svētciems jeb Sveiciems (Neu-Salis) kā muiža dibināta pēc 1638. gada ar to pašu nosaukumu (Dorff Swatzhem) un piederēja Vecsalacas pilsnovadam.

Laikā no 1738. -1864. gadam muiža piederējusi dažādām muižnieku dzimtām -Dunteniem, Meendorfiem, Martai Šarlotei Dorotejai Fegezakai, dzim. Aderkas u.c. Pirmās Latvijas Republikas laikā Svētciena pagasts atradās starp Salacgrīvu, Salacas, Pāles, Viļķenes un Vitrupes pagastiem un Rīgas jūras līci. 30. -to gadu beigās

Svētciena pagastā bija 56 vecsaimniecības, 163 jaunsaimniecības un 27 sīksaimniecības ar 1750 iedzīvotājiem. Darbojās viena sešklasīga pamatskola, kurā strādāja 3 skolotāji un mācījās 86 bērni. Pagastā darbojās arī Svētciena piensaimnieku sabiedrība, aizsargu nodaļa, lopu pārraudzības b-ba, 4 meliorācijas sa-biedrības, 2 mašīnu koplietošanas b-bas, savstarpējā apdrošināšanas b-ba.

1928. gadā Zemkopības ministrija noorganizēja valsts Svētciena zirgu audzētavu, kas audzēja Hanoveras zirgus. Fermā bija arī brūno lopu ganāmpulks, 414 ha zemes, un te audzēja tīras šķirnes labību.

Lauksaimniecisko zemju raksturojums Salacas un Svētciena pagastiem uz 1937. gadu ir nelabvēlīgs. Tā teritorijā ir divi lauksaimniecībai nelabvēlīgi zemju tipi -galvenokārt smilts un sīksts, ūdeni gausi caurlaidošs māls. Salacas upes kreisajā krastā zeme ir smaga un mālaina, bet labajā, tāpat gar jūrmalu - smilšaina un stipri akmeņaina. Tāpēc galvenos ienākumus deva lopkopība, turklāt nodarbojās ar zveju gan jūrā, gan upē, kā arī ar valsts mežu izstrādāšanu ziemā un koku pludināšanu pavasaros, kas iedzīvotājiem deva papildpeļņu.

Pēc padomju varas nodibināšanas pagasti pakāpeniski likvidējās. Salacas un Svētciena pagastu vietā izveidojās trīs ciemi - Zonepes, Korģenes un Salacas ciemi. 50. -to gadu sākumā tie apvienojās vienā - Korģenes ciemā ar ciema padomi Korģenē "Viskalnu" mājās. Priekšsēdētāja amatā ievēlēja Melāniju Pommeri. Pēc tam Korģenes ciems tika pārdēvēts par Salacas ciemu.

Taču tā iedzīvotājiem no Svētciena ceļš līdz ciema padomei bija pārāk tāls. Tāpēc drīz no Salacas ciema atdalījās Svētciena tā sauktais "jūrmalas gals" un pievienojās Salacgrīvas pilsētas lauku teritorijai. "Lauvas gals" palika Salacas ciemam.

1977. gada maijā, kad par priekšsēdētāju ievēlēja Arvidu Kupci, Salacas ciema padome pārcēlās uz telpām Vecsalacā, kad no Salacgrīvas atdalījās lauku teritorija.

Sākoties kolektivizācijai, Salacas ciema teritorijā izveidojās 4 mazi kolhozi, kas jau 1950. gada augustā apvienojās vienā - kolhozā "Dzirkstele". 1957. gada novembrī tas pārtapa par padomju saimniecību.

Salacas ciema zemi apsaimniekoja arī pad. saimn. "Ainaži" 6. brigāde.

Uz 154,5 km2 Salacas ciemā 1969. gadā dzīvoja 1081 iedzīvotājs. Darbojās viena astoņgadīgā skola, bērnudārzs, 2 klubi, 2 bibliotēkas, 2 feldšeru punkti un 2 sakaru nodaļas. Bija atvērti 2 veikali, ēdnīca, mehāniskās darbnīcas, dzirnavas un 2 krejotavas. Svētcienā saimniekoja p /s "Salacgrīva", Kuivižos - zvejnieku kolhozs "Enkurs".

<https://www.limbazunovads.lv/lv/salacgriva>